

Застосування засобів наочності на уроках фізичної культури*Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк)*

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз досліджень цієї проблеми. Удосконалення навчально-виховного процесу потребує підвищення якості уроку, пошуку ефективних форм і методів роботи. Від якості кожного уроку, системи уроків із тем усього курсу в цілому залежить успіх навчання.

Учитель у процесі навчання впливає на учнів системою спеціальних методів і засобів. Одночасно зростають також вимоги до якості навчально-наочних посібників та використання їх на уроках у школі [6].

Застосування наочності на уроках фізичної культури відіграє переважно допоміжну роль, однак іноді навчальний матеріал (наприклад складнокоординовані вправи, складна техніка рухів, які учні не можуть безпосередньо спостерігати) має такий характер, що без унаочнення правильне уявлення взагалі неможливе. Щоб запобігти звуженню поняття або уявлення, доцільно використовувати різні зразки зображення об'єкта. Це дасть змогу учням розпізнати типове, зробити крок від конкретного до абстрактного, перейти від уявлення до поняття [6, 7].

Завдання дослідження – проаналізувати вплив засобів наочності на навчання учнів фізичної культури.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Важливе джерело чуттєвого досвіду майже на всіх уроках – актуалізація емоційних спостережень дітей. Це положення глибоко розвинув у своїх працях В. О. Сухомлинський. Природа мозку дитини, – писав він, – потребує, щоб її розум виховувався біля джерела думки – серед природи, щоб думка переключалася з наочного образу на «обробку» інформації про цей образ. Якщо ж ізолювати дітей від природи, якщо з перших днів навчання дитина сприймає тільки слово, то клітини мозку швидко стомлюються й не справляються з роботою, яку пропонує вчитель. А цим клітинам треба розвиватися, міцніти, набиратися сил. Вчасно використана виразна наочність – це змістове й емоційне підживлення процесів сприймання, мислення, пам'яті.

Отже, вибір наочності для конкретного уроку зумовлюється не тільки його навчальною метою, а й іншими чинниками. Зокрема, специфікою мікросередовища школи й попереднім рівнем фізичної готовності дітей, їхнім емоційним станом, віком, резервом навчального часу та рівнем соматичного здоров'я.

Ефективність процесу сприймання підвищується тоді, коли перед учнями ставляться спеціальні завдання, проводяться спостереження, які спонукають їх придивлятися чи прислухатися до нових об'єктів, виділяти їхні характерні ознаки, об'єднувати в єдине ціле, позначати певними словами. У таких ситуаціях в учнів швидше розвивається спостережливість, ніж тоді, коли сприймання наочних об'єктів є тільки ілюстрацією готових знань, повідомлюваних учителем.

Показники розвитку спостережливості – це вдосконалення перцептивного аналізу й синтезу об'єктів, виділення та об'єднання в єдине ціле малопомітних їхніх ознак і властивостей, підвищення точності їх словесного опису, формування установки на спостереження [1].

Найперша властивість сприймання – вибірковість. Завдяки запитанням учителя, попередньому досвіду, учень вихоплює зором, слухом ті чи інші сторони того, що спостерігає. І чим менший віковий сенс, тим більше значення мають конкретність та особистісна значущість установки вчителя на сприймання. Не можна залишити поза увагою й вплив фону на якість сприймання. Але й це відволікає увагу учнів, адже навчальна сутність картки, таблиці має чітко проглядатися. Водночас на схемах-опорах добре використовувати розпізнавальні властивості рухів, положень, умовні позначення для виділення головного, зв'язків між елементами схеми [2; 4].

Статичний матеріал мультимедійного показу слайдів школярі сприймають значно легше, ніж динамічний у кінофільмі: вони встигають розглянути деталі зорового ряду, осмислити їх у цілому. Істотну роль тут відіграють яскраві барви й виразні лінії.

Робота з показу слайдів на уроці передбачає постійне керівництво вчителя. Звичайно, воно включає такі етапи: пояснення мети, завдання; демонстрування слайдів із коментуванням кожного кадру (при цьому вчитель зосереджує увагу учнів на істотних ознаках рухів, положень і на важливих, але малопомітних деталях) [3].

Передусім, наочність повинна відповідати дидактичним вимогам: володіти динамічністю, бути простою у використанні, добре активізувати розумову діяльність учнів, забезпечувати естетичні та гігієнічні вимоги.

Наочні посібники – важливі засоби в методичному арсеналі вчителів. Спираючись на велику доступність щодо чуттєвого пізнання (порівняно зі словесним), учителі широко використовують у навчанні різні методи наочності. Це або предмет, або зображення предмета: кольорове чи тіньове, інколи навіть контурний малюнок, інколи для більш підготовлених учнів, дається словесний опис рухової дії чи вправи. Звичайно, така допомога дуже потрібна школярам для того, щоб у них склалася правильна уява про рухові акти, які вони вивчають.

Однак при застосуванні наочності вчитель завжди поєднує демонструючий предмет (або його зображення) з використанням слова, адже будь-яка наочність демонструє який-небудь одиничний предмет, але одиничне має завжди й загальні для всіх однорідних одиничних предметів ознаки, і якісь особливі, власні ознаки, властиві тільки цьому одиничному екземпляру. Без мови наочність німа. Сполучення наочних образів зі словом учителя дає змогу дітям самостійно сприйняти побачене.

Під час спілкування, повторення вивченого, зазвичай, джерелом знань про факти, явища або їхні зв'язки виступає слово вчителя, а наочність виконує функцію підтвердження, ілюстрації, конкретизації рухової дії або є відправним пунктом повідомлення, що утримує інформацію про явища й зв'язки. Методи та засоби наочності можуть слугувати основою для самостійної роботи учнів [3; 5].

Наочне навчання, таке навчання, яке ґрунтується не на окремих уявленнях і словах, а на конкретних образах, безпосередньо сприйнятих людиною .

Перший ступінь процесу засвоєння техніки рухів – живе споглядання – деякою мірою впроваджується через наочне навчання. Наочність забезпечує зв'язок між конкретним й абстрактним та переходом від живого споглядання до абстрактного мислення, беручи таким чином опорою мислення.

Діючи на органи чуття (зорові, слухові та ін.), засоби наочності забезпечують різностороннє, повне формування образу, поняття й цим забезпечують ефективне, міцне засвоєння знань та вмінь, підтримують інтерес учнів до навчання [4].

Функції засобів наочності при такому розумінні розширюються, вони спроможні показати на окремому одиничному загальне, суттєве та, таким чином, формувати розуміння природи рухів.

Найпоширеніший метод наочності – креслення вчителем на класній дошці схематичних планів. Малюнок виконується поступово, у присутності учнів, і цим пояснюється висока ефективність впливу в процесі навчання. Під час виконання малюнка школярі дістають можливість уважно стежити за поясненням учителя, поясненням до малюнка.

У формі креслення, що використовується на дошці під час пояснення, педагог ознайомлює учнів з побудовою техніки рухів.

У процесі формування уявлень про природу рухів головне місце відводиться образній наочності, яка сприяє розвитку наочно-образного мислення учнів. Види її різноманітні. Цінність демонстраційних таблиць – їх велика інформаційна ємність, що досягнута високою художністю зображення об'єкта, відсутність несуттєвих деталей, які б могли відволікати увагу дітей, статичність. Об'ємне зображення на навчальних таблицях (картинках) дає змогу довгий час фіксувати увагу учнів на вивченому явищі, направляти її на суттєве, головне. Використовуючи демонстраційні таблиці, педагог знайомить учнів також і з формами роботи, які потім знайдуть місце при самостійній роботі школярів із роздатковим матеріалом не тільки друкованого, а й предметного характеру. У педагогічному плані суттєво й те, що навчальні ілюстративні таблиці, як своєрідний художній твір, справляють на учнів сильну емоційну дію, тим самим посилюють сприйняття навчального матеріалу. Застосування таблиць дає великий педагогічний ефект тільки в тому випадку, коли їх демонстрація точно визначена в часі [3; 7].

Навчаючись, учні отримують значну кількість повідомлень у вигляді схем, картин. Щоб засвоїти їх, діти змушені за цією схемою чи малюнком відновити для себе живий образ дійсності. Так створюється процес уяви. Її розвиток відбувається в тісному зв'язку з іншими пізнавальними процесами. І передусім зі сприйманням та мисленням, адже уява слугує розв'язанню саме пізнавальних завдань. Дітей учать розглядати, спостерігати, бачити зображене, аналізувати, виділяти суттєві зв'язки та відношення в зображеному, порівнювати об'єкти за величиною, формою, обсягом

тощо. Така інтелектуальна робота з використанням наочності накладає й не може не накласти відбиток на самі образи уяви, у яких предмети та явища відображаються вже не у випадкових, хоч і вражаючих, рисах, а в рисах, які для цих предметів важливі й характерні.

Відновлювальна уява дуже важлива для навчання. Вона розвивається не тільки в роботі над словесним описом, а й при оперуванні з абстрактними схемами, картами, кінематикою рухів. Відновлення образів дійсності, отриманих у минулому досвіді на основі уяви, учень змінює, переробляє свої враження.

За допомогою наочності діти накопичують досвід і знання. Їхні інтереси розширюються, ускладнюються – усе це збагачує уяву, дає змогу будувати нові комбінації образів рухових актів.

У сучасних умовах навчання вчителі шукають найефективніші методи навчання, віддаючи перевагу тим, які озброюють школярів прийомами та навичками самостійного здобуття знань, а не зорієнтованим на запам'ятовування механічним заучуванням.

Чим молодші діти, тим більшу роль у їхній розумовій діяльності відіграє чуттєве сприйняття. Тому для запам'ятовування, сприймання матеріалу дуже важливо спиратися, де це можливо, на наочний матеріал [5].

Діти дуже швидко сприймають ту інформацію, яку їм надає вчитель. Своїми питаннями він спрямовує погляд і думку учня до аналізу показаного, а потім допомагає узагальнити основну думку.

Штучні наочні посібники складають значну групу, яка представлена дуже широко. До об'ємних наочних посібників належать моделі, слайди, схеми, ілюстрації, графіки, наочні посібники тощо.

Модель – це трьохмірний наочний посібник, який дає зображення предмета чи окремих його частин у збільшеному чи зменшеному вигляді. На діючих моделях можна показати принципи роботи м'язів, рухи кінцівок, та об'єкта в цілому. Наприклад, рух легкоатлета при бар'єрному бігові.

Слайди на уроках фізичної культури в наш час використовують дуже широко. Вони зручні, тому що рухи людини в просторі демонструються фрагментарно.

Схема – це площинне коротке зображення загальних ознак. Вона може бути у вигляді малюнка або ліній. Схемою можливо представити план дії гравців у нападі, захисті тощо, схематичним малюнком – показати в динаміці об'єкт чи процес. Це забезпечує синхронне сприйняття слова й зображення [8].

Ілюстрації. Важливою в процесі навчання є робота з ілюстраціями. Кольорові ілюстрації впливають на емоції учнів, що підвищує сприймання зорового аналізатора, допомагає конкретизувати уявлення школярів про предмети та явища.

У процесі роботи з ілюстраціями вчитель звертає увагу учнів на те, що їх треба розглядати уважно, не пропускаючи жодної характерної риси руху людини чи взаємодії в команді під час гри. Але, щоб виділити основне, треба поставити запитання, які спрямовують увагу на важливі елементи предмета, дадуть змогу з'ясувати його суттєві ознаки.

Графічні наочні посібники. Для вивчення багатьох рухових актів чи взаємодії гравців, недоступних для безпосереднього їх сприймання в природі, використовуються графічні наочні посібники: картини, таблиці, схеми, кольорові листівки, роздавальні картки [2; 5].

Потреба в демонструванні графічних наочних посібників зумовлена тим, що уявлення, які отримують учні тільки з розповіді вчителя або читання статті та які не закріплені зоровими образами, можуть бути неправильні. Демонстрування навчальних таблиць і картин, супроводжуваних поясненнями, сприяє створенню в учнів образних уявлень про предмети та явища навколишнього середовища.

Демонструючи мультимедійні слайди, вчитель проводить бесіду за окремими кадрами, доповнює, за потреби, текст кадру, показує на екрані зображення предмета або явища в збільшеному вигляді й виділяє для його розгляду необхідний час. У процесі демонстрування слайдів педагог сам читає текст, щоб школярі правильно сприймали його зміст та адекватно аналізували побачене. Після перегляду матеріалу його аналізують, що дає змогу розвинути спостережливість і логічне мислення та просторову уяву учнів. Демонструванням кінофільму забезпечується ознайомленням із найскладнішими вправами, процесами, що відбуваються в природі рухів за дуже короткий час.

Широкого використання в школі набули «роздавальні картки» для школярів зі схемами потрібних об'єктів чи рухів. Їх застосовують при організації й проведенні спостережень за виконанням тих чи інших фізичних вправ, вивченні техніки рухів [8]. Застосування роздавальних карток дає можливість учителю не тільки диференціювати та урізноманітнювати, а й активізувати пізнавальну діяльність школярів, сприяє міцному засвоєнню програмного матеріалу, розширенню знань про природу рухів.

У роботі з картками на різних етапах уроку вчитель підбирає завдання, додаткові запитання, відповідну наочність. Використання роздавальних карток – одна з умов здійснення диференційованого навчання.

З усіх видів наочності найбільші можливості для її зображення має сучасний кінематограф, особливо науково-популярний, оскільки він поєднує в собі зображення й слово, статику та динаміку, деталізацію й узагальнення. Він спрямовує сприйняття людини так, що вона зосереджує свою увагу то на якихось виразних деталях, то на предметах узагалі, то змушує зіставляти якість події чи явища в часі та просторі, то виявляти в них головне й істотне, відкидати все нехарактерне та зайве [3, 7].

Висновки. Отже, наочність – це особливий вид розумової діяльності щодо конкретних предметів і явищ, це той практичний, реальний аналіз та синтез, який представляє перший ступінь цієї діяльності. Він не ізолює сприйняття й уяву від цілісної аналітико-синтетичної розумової діяльності, а виступає «як засіб, який дає змогу включати ці процеси в контекст розумової діяльності, стимулювати й полегшити її».

Джерела та література

1. Воробйов Г. Г. Школа будущего начинается сегодня / Г. Г. Воробйов. – М. : Просвещение, 2005. – 236 с.
2. Литвин Н. А. Використання засобів наочності в процесі навчання школярів / Литвин Н. А. – К. : Дніпро, 1997.
3. Люблинская А. Л. Учителю о психологии младшего школьника / А. Л. Люблинская. – М. : Просвещение, 1977. – 204 с.
4. Міщенко О. Збільшення рухової активності молодших школярів внаслідок поєднання рухової та пізнавальної діяльності / О. Міщенко // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. – Луцьк, 2007. – Т. 1. – 288–290 с.
5. Панченко Т. П. Особливості застосування наочності / Т. П. Панченко // Початкова школа. – № 12. – 1996.
6. Фурман А. В. Педагогічне керівництво пізнавальною активністю школярів / А. В. Фурман, Б. Г. Скоморовський. – К. : [б. в.], 2006. – 112 с.
7. Чешейко С. Інноваційні підходи організації процесу фізичного виховання / С. Чешейко // Фізичне виховання в школі. – 2005. – № 2. – С. 46–49.
8. Шиян Б. Теорія і методика фізичного виховання школярів Ч. 2. / Шиян Б. – Тернопіль : Навч. книга-Богдан, 2004. – 248 с.

Анотація

На всіх етапах розвитку суспільства школа розв'язує одне зі складних завдань – збагачує дітей певною системою знань, навчає використовувати їх на практиці. Перетворення, що відбуваються в освіті, потребують від учителя більше уваги приділяти розвитку мислення учнів, формуванню їхньої розумової діяльності, кінетичної та просторової уяви, а також забезпечити ефективно розв'язання завдань загального розвитку дитини, природних задатків і талантів. Відомими вченими, психологами і педагогами Г. Г. Воробйовим, А. Л. Люблінською, Т. П. Панченком та ін. проведено численні дослідження, які показали, що тільки активна діяльність самого школяра є запорукою його успішного розвитку. Відповідно до цього в школі змінився характер навчання. Дуже часто застосовуються наочні методи. Це має на меті збагачення й розширення безпосереднього чуттєвого досвіду учнів, розвиток спостережливості, пізнання конкретних властивостей фізичних рухів, предметів під час практичної діяльності та створення умов для переходу до абстрактного мислення, опори для самостійного навчання й систематизації навчального матеріалу.

Ключові слова: наочність, урок, методи, мислення, учні.

Владимир Захожий, Нинель Мацкевич. Применение средств наглядности на уроках физической культуры. *На всех этапах развития общества школа решает одну из сложных задач – обогащает детей определенной системой знаний, учит использовать эти знания на практике. Преобразования, происходящие в образовании, требуют от учителя больше внимания уделять развитию мышления учащихся, формированию их умственной деятельности, кинетической и пространственного воображения, а также обеспечить эффективное решение задач общего развития ребенка, природных задатков и талантов. Известными учеными, психологами и педагогами Г. Г. Воробьевым, А. Л. Люблинской, Т. П. Панченко и др. проведены численные исследования, которые показали, что только активная деятельность самого школьника является залогом его успешного развития. В соответствии с этим в школе изменился характер обучения. Очень часто применяются наглядные методы. Это приложение имеет целью обогащения и расширения непосредственного чувственного опыта учащихся, развитие наблюдательности, познания конкретных свойств физических движений, предметов в ходе практической деятельности и создание условий для перехода к абстрактному мышлению, опоры для самостоятельного обучения и систематизации учебного материала.*

Ключевые слова: наглядность, урок, методы, мышления, ученики.

Volodymyr Zakhozhyi, Nynel Mackiewicz. Applying of the Means of Demonstrativeness at the Lessons of Physical Culture. On all stages of society's development school decides one of the most complicated tasks, it enriches children with specified systematic knowledge, learns to use these knowledge in practice. Transformations that are happening in education need a teacher to fix his attention to reasoning development of pupils, formation of their mental activity, kinetic and spatial imagination, and to secure an effective solving of tasks of general development of a child, his natural inclination and talents. Such famous scientists, psychologists and pedagogues as G. G. Vorobyev, A. L. Liublinskaya, T. P. Panchenko, etc. have conducted numerous studies that have shown that only active occupation of a pupil is guarantee of his successful development. According to this the character of studying at schools have changed. Very often the demonstrative methods are applied. This application has as its aim enrichment and broadening of direct perceptual experience, development of observancy, mastering of specific qualities of physical moves, subjects while the practical activity and creation of conditions for transferring to abstract thinking, support for independent studying and systematization of educational material.

Key words: demonstrativeness, lesson, methods, thinking, pupils.